Г.М. Мезенка (Віцебск)

НАЗВЫ ГАРАДОЎ У ВІКАНІМНЫМ АДЛЮСТРАВАННІ: АПАЗІЦЫЯ ‘СВАЁ / ЧУЖОЕ’

Комплекснае і ўсебаковае вывучэнне ўласных імён, якія функцыянуюць у межах сельскіх населеных пунктаў і служаць для наймення розных аб’ектаў, – адна з актуальных задач сучаснай тапанімікі, якая тлумачыцца тым, што віконімы, з’яўляючыся словамі натуральнай мовы, фарміруюць асобны фрагмент моўнай карціны свету, у якім спецыфічным чынам адлюстроўваецца светабачанне і светаразуменне народа, яго культура і гісторыя. Істотна адрозніваючыся ад гарадской, сельская анімічная прастора фарміруецца па пэўных заканамернасцях, якія падобны ў вёсак з аднолькавымі культурнымі і сацыяльнымі ўмовамі жыцця. Адным з састаўных элементаў сістэмы віконімаў з’яўляюцца назвы лінейных аб’ектаў, што эксплікуюць інфармацыю прасторавага кода культуры. А ўспрыняцце прасторы, як вядома, – адна з важнейшых частак этнічнай мадэлі свету.

Матэрыялам даследавання паслужылі віконімы вёсак Брэсцкай, Віцебскай і Гомельскай абласцей Рэспублікі Беларусь.

Репозиторий ВГУ

Мэта даследавання – выяўленне асаблівасцей адлюстравання апазіцыі ‘сваё / чужое’ ў назвах унутрысельскіх лінейных аб’ектаў, утвораных ад імён гарадоў.

З пачаткам фарміравання сістэм унутрысельскіх назваў узнікла традыцыя называць дарогі, што пачыналіся на ўскраінах сёл, а пазней вуліцы і завулкі, што размяшчаліся ў любым раёне населенага пункта, найменнямі тых гарадоў, у бок якіх яны вялі, гэта значыць замацавалася тэндэнцыя стварэння віконімаў ад айконімаў – назваў гарадоў і іншых паселішчаў, напрыклад, *Ружанская вул.* у в. Магілёўцы Брэсцкай вобл.; *Гомельская вул.* у в. Губічы Гомельскай вобл., *Браслаўская вул.* у в. Мяжаны Віцебскай вобл. і да т.п. Адзначым, што ў асобных паселішчах ад аднаго айконіма мог утварацца не адзін, а нават два і болей віконімы. Так, у в. Яжаўкі Брэсцкай вобл. побач існуюць *Лунінецкая вул.* і *Лунінецкі завул.*

У прыведзеных, як і ў іншых віконімах, утвораных ад айконімаў, знаходзіць адлюстраванне прасторавая мадэль, якая рэалізуе ідэю канца прасторы. Пры гэтым ідэя пачатку слаба адзначана ў віканіміі, паколькі пачаткам з’яўляецца само паселішча, якое не патрабуе дадатковай маркіроўкі. Праўда, тут неабходна агаварыцца, бо існуе нямала выпадкаў, калі ў населеным пункце можна знайсці назвы вуліц і завулкаў, аднайменных з самім паселішчам. Напрыклад, у в. Біцялёва Віцебскай вобл. ёсць *Біцялёўская вул*. Такая сітуацыя не парушае апазіцыі пачатак / канец, бо ў падобных выпадках назва вуліцы з’яўлялася менавіта дзеля таго, каб падкрэсліць, што гэта прастора – канец паселішча, апошняя частка яго, якая яшчэ ўваходзіць у склад вёскі ці пасёлка. Наогул ідэя канца вельмі папулярная ў тапанімічнай прасторы, паколькі яна абумоўліваецца існаваннем дакладных межаў паміж сваёй / асвоенай і чужой / неасвоенай прасторай і значнасцю самой ідэі мяжы [1, с. 122]. Усё, што знаходзіцца па-за межамі паселішча, успрымалася як чужое.

Адзначым, што на ўскраінах населенага пункта ад аднаго айконіма звычайна ўтвараўся толькі адзін віконім.

Разгледзім асаблівасці функцыянавання назваў гэтага тыпу трох абласцей Рэспублікі Беларусь – размешчаных па дыяганалі з паўночнага ўсходу на паўднёвы захад і ўздоўж мяжы з РФ (Віцебскай, Брэсцкай, а таксама Гомельскай). У віканімнай сістэме Брэсцкай вобласці ў пачатку XXI ст. намі зафіксавана 64 назвы лінейных унутрысельскіх аб’ектаў, дадзеных па найменнях 62-х беларускіх (96,8%), аднаго рускага (*Маскоўская вул.* – в. Вітчын) і аднаго англійскага (*вул.Лондан* – в. Цна) горада. Паказальна, што пераважная большасць з іх (58) – утварэнні ад 8-мі асціонімаў Брэсцкай вобласці: Бярозы (*Бярозаўская вул* – в. Пешкі, в. Першамайская, в. Стрыгінь і інш.), Брэста (*Брэсцкая вул., Брэсцкі завул.* – в. Багданаўка, в. Дзятлава і інш.), Ганцавічаў (*Ганцавіцкая вул.* – в. Бостынь), Лунінца (*Лунінецкая вул.* – в. Бостынь), Пінска (*Пінская вул., Пінскі завул.* – в. Лобча, в. Бобрык і інш.), Пружан (*Пружанская вул., Пружанскі завул.* –

Репозиторий ВГУ

в. Лыскава, в. Шарашова і інш.), Ружан (*Ружанская вул.* – в. Магілёўцы, в. Асошнікі і інш.), Століна (*Столінская вул.* – в. Вуйвічы, в. Манькавічы і інш.); двух Віцебскай – Гарадка (*Гарадоцкая вул.* – в. Лахва) і Глыбокага (*Глыбоцкая вул.* – в. Папялёва); аднаго Гомельскай – Нароўлі (*Нараўлянская вул.* – в. Першамайская) – і аднаго Мінскай – Любані (*Любанская вул.* – в. Мокрава). Пры гэтым калі большасць з прыгаданых назваў утворана ад найменняў населеных пунктаў, у напрамку да якіх вуліцы вядуць, то апошнія з пералічаных сваёй асновай абавязаны асціонімам іншых абласцей, у прыватнасці Віцебскай, з якой Брэсцкая нават агульных межаў не мае.

Цікава, што не назва Брэста – цэнтра Брэсцкай вобласці, – а найменне г. Пінска найчасцей знаходзім у структуры віконімаў згаданага рэгіёна: назва *Пінская вул.* задзейнічана ў 23-х паселішчах вобласці, *Пінскі завул.* – у адным. Прычыны такой віканімнай сітуацыі яшчэ давядзецца высвятляць.

У віканіміконе Віцебскай вобласці функцыянуюць 87 адзінак, утвораных ад назваў гарадоў, з якіх 78 (89,7%) ад беларускіх і 9 (10,3%) ад рускіх. У адрозненне ад вышэй разгледжанай сістэмы, у віцебскай рэпрэзентавана больш назваў рускіх гарадоў – былога Ленінграда (*Ленінградская шаша* – в. Бараўляны, *Ленінградская вул.* – в. Камень, в. Бабінавічы, *Ленінградскі завул.* – г.п. Себеж), Масквы (*Маскоўская вул.* – в. Замошша, в. Залессе), Рудні (*Руднянская вул.* – в. Фарынава) і нават Ахоцка (*Ахоцкая вул.* – в. Калягі), што, верагодна, тлумачыцца блізкасцю мяжы з РФ. Што да назваў, утвораных ад найменняў гарадоў Віцебшчыны, то іх у працэнтных адносінах менш (88,5%), чым адпаведных (утвораных ад найменняў паўднёвага-заходніх гарадоў) на Брэстчыне (93,6%).

Нельга не адзначыць, што менавіта назва Віцебска, у адрозненне ад наймення цэнтра Брэсцкай вобласці, часцей за іншыя выступае словаўтваральнай асновай для найменняў унутрысельскіх лінейных аб’ектаў: віконім *Віцебская вул., Віцебскі завул., 1-ы Віцебскі завул., 2-і Віцебскі завул., 3-і Віцебскі завул.* у аналізаваным арэале зарэгістраваны 24 разы ў вёсках Адаменкі, Андрэеўшчына, Астроўна, Баронікі, Будзілава, Вымна, Высачаны, Вядзерава, Задуброўе, Заронава, Іменне, Кароўка, Косава, Любшына, Палудзеткі, Слабада, Смальяны, Тарасенкі, Тулава, Уна, г.п. Себеж, г.п. Янавічы .

У сістэме віконімаў Гомельскай вобласці намі зарэгістравана толькі 47 назваў, утвораных ад найменняў гарадоў, 44 з якіх (93,6%) – ад беларускіх і толькі тры (6,4%) ад сталіцы РФ г. Масква. Як і ў раней прааналізаваных віканімных сістэмах, тут большасць з назваў унутрысельскіх аб’ектаў суадносіцца з імёнамі гарадоў свайго арэала – Брагіна, Веткі, Гомеля, Добруша, Кармы, Мазыра, Нароўлі, Рагачова, Турава, Хойнікаў, Чонак.

Аналізуючы выкарыстаныя ў віканіміі трох абласцей назвы гарадоў, якія паслужылі асновамі для ўтварэння наймення лінейных унутрысельскіх

Репозиторий ВГУ

аб’ектаў, можам адзначыць, што ад 89,7 да 96,8% з іх – гарады Рэспублікі Беларусь. У адрозненне ад урбананіміі, у аналізуемым разрадзе тапонімаў амаль адсутнічаюць найменні, прысвоеныя ў гонар якіх-небудзь населеных пунктаў. Усё гэта – сведчанне таго, што і ў наш час, як і ў былыя часы, беларусам уласціва даволі моцная ўпадоба да родных месцаў, а гэта значыць, што ў апазіцыі *сваё / чужое* далёка не ўсё, што знаходзіцца па-за межамі паселішча, успрымаецца як чужое.

Вывучэнне віканімаў Брэсцкай, Віцебскай і Гомельскай абласцей Беларусі, суадносных з найменнямі гарадоў, у чарговы раз сведчыць аб тым, што адной з форм прасторавага канструявання свету ў свядомасці чалавека з’яўляецца паняцце геаграфічнай прасторы, якое, узнікаючы ў пэўных гістарычных умовах, “атрымлівае розныя контуры ў залежнасці ад характару агульных мадэлей свету, часткай якіх яно з’яўляецца” [2, с. 297].

Такім чынам, анімічныя сістэмы вёсак маюць, безумоўна, сваю спецыфіку, таму неабходны іх далейшы ўсебаковы аналіз. Зварот да вывучэння сельскіх анімічных сістэм будзе садзейнічаць фарміраванню цэласнага погляду на асаблівасці віканімнага і ўрбананімнага сектараў тапаніміі Беларусі.

Літаратура

1. Березович, Е.Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте: Пространство и человек / Е.Л. Березович; под ред. А.К. Матвеева. – 2-е изд. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 328 с.

2. Лотман, Ю.М. Семиосфера / Ю.М. Лотман. – СПб.: Искусство, 2000. – 704 с.

Репозиторий ВГУ